

ОТЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

НОВА КНИГА ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

6 травня виповнилася перша річниця з дня смерті (1998) видатного українського вченого, художника і педагога Платона Олександровича Білецького. Відійшла у вічність людина, яка своєю присутністю наклала на нашу культуру, а особливо на тих, хто знав його особисто, висловлюючись словами І. Франка “свого духу печать”. Задовго до своєї смерті він був живим класиком українського мистецтвознавства, про якого ходили легенди серед студентів. Він належав до сім’ї Білецьких, яка подарувала Україні також видатного літературознавця та культуролога Олександра Івановича (батька) та незрівняного мовознавця, глибокого знавця античної культури Андрія Олександровича. Серед нашого, надто вже розрідженого революціями, війнами та репресіями суспільства, ця родина відіграла особливу роль в духовному житті Києва, гідно представляючи українську науку та культуру на всеслов’янському та світовому рівні. Неповторну ауру батьківського помешкання на Микільсько-Ботанічній вулиці, пам’ятають усі численні учні та колеги Платона Олександровича, який прожив тут майже все своє життя. Від батька успадкував він і високу особисту культуру, велетенський багаж інтелектуальних знань та справжню інтелігентність, яку неможливо ні підробити, ні зімітувати.

З-під пера П. О. Білецького вийшли фундаментальні наукові праці, що принесли світову славу вітчизняній науці, зарахувавши їх автора до класиків мистецтвознавства.

Почавши свою діяльність як професійний художник (1949 р. він закінчив Київський художній інститут у майстерні О. О. Шовкуненка), Платон Олександрович в подальшому дедалі більше починає працювати як мис-

тецтвознавець—науковець, присвятивши цій справі (та педагогіці) все своє життя. Для вченого характерним є величезний діапазон його творчих зацікавлень (китайське та японське мистецтво, доба італійського Ренесансу і т. д.), але головне місце в його науковій спадщині взагалі належить українському мистецтву. Перш за все це стосується фундаментального дослідження “Український портретний живопис XVII—XVIII ст. Проблеми становлення та розвитку” (1968), що стало своєрідним культурологічним бестселером у середовищі української інтелігенції, справивши величезний вплив на покоління “шестидесятників”. Пізніше, у переробленому та доповненому вигляді ця книга вийшла в серії “Из истории мировой культуры” під назвою “Украинская портретная живопись XVII—XVIII вв.” (1983). Протягом багатьох десятиліть, в умовах інформаційного вакууму про нашу справжню історію, ця монографія доносила до мислячих людей величезний масив різнобічної інформації, переконливо демонструючи велич давньої української культури та відроджуючи пошану до духовних (в тому числі й релігійних) вартостей. Без всякого перебільшення, ця робота є класичною: з часу її виходу український портрет увійшов до світового контексту як одне з найвидатніших його явищ, а без посилання на працю Білецького не обходиться жодне серйозне дослідження з мистецтва цього періоду.

Дякуючи перш за все Платонові Олександровичу, повернено нам у всій його величчю ім’я Георгія Нарбута — геніального графіка, першого ректора створеної за часів Центральної Ради Української Академії Мистецтв. Спочатку вийшла книга “Георгій Іванович Нарбут. Нарис про життя і творчість”

(1959), яка була перероблена, побачивши світ у російськомовному (1985) та українському (1986) виданні.

Безсумнівно, що саме П. О. Білецький є найвидатнішим автором найвагомішого дослідження, знавцем народної картини “Козак Мамай”, що узагальнило все найцінніше, написане попередниками про ці унікальні твори (“Козак Мамай” – українська народна картина”, 1960). Ця робота та ряд наступних статей стали міцним фундаментом для подальшого вивчення “мамаїв”, зокрема у дослідженнях учнів Платона Олександровича – Тетяни Марченко-Пошивайло та автора цих рядків.

Особливе місце в доробку П. О. Білецького належить шевченківській темі. Ще 1962 року побачило світ видання “Шевченко у Києві”, потім були численні статті про Шевченка-художника та робота у підготовці повного видання його спадщини. Буквально лічені дні не дожив вчений до виходу останньої своєї книги – “Апостол України”. Життя і творчість Тараса Шевченка”¹. Це видання, без перебільшення, є унікальним: у легкій популярній формі художньої біографії, Платон Олександрович, фактично уперше, створив синтетичний образ Шевченка як митця слова і пензля водночас. В тексті цього скоріше белітристичного (за формою), ніж наукового твору, то тут, то там трапляються блискучі, глибокі за проникненням в матеріал, думки, спостереження та роздуми як над особливостями творчості Шевченка, так і над культурою його епохи. Говорячи про мистецьку спадщину Тараса Григоровича, дослідник показує, де Шевченко виступає як учень Брюлова та художник академічного вишколу, а де він відступає від канонів класицизму, відштовхуючись від народної естетики та українського образотворення. Треба відмітити, що в цьому відношенні ним зроблено цілий ряд цілком новаторських висновків (і це при тому, що Шевченка вивчають як нікого іншого протягом вже півтора століть), зокрема про вплив на цілий ряд творів Тараса Григоровича поетики народних картин, перш за все “козаків-мамаїв”. Про це він писав також у ряді своїх наукових статей^{2, 3}.

Шевченко не належав до митців, які проповідували “чисте” мистецтво, як це робило чимало епігонів того ж Брюлова, що писали картини на сюжети з античної історії та міфології – аполітичні, безконфліктні, мертво-холодні, хоча нерідко й не позбавлені своєрідної краси. Але Шевченко не пішов і шляхом передвижників, започаткованим високообдарованим Г. Федотовим, з їх доведе-

ною до натуралізму фотографічною скрупульозністю відтворення деталей побуту та прикмет епохи. У своїх програмних творах Тарас Григорович виступає глибоким новатором, привносячи в професійне мистецтво, що формувалося переважно на європейській естетичній основі, символізм художнього мислення, засвоєний ним з українського народного мистецтва.

Так, у картині “Катерина”: “Постать українки, скривдженої москалем, якого бачимо на другому плані, – то алегорія Матері-України. Дубова гілочка, кинута на шлях до ніг героїні, – алегорія її скаліченої долі”¹.

Істинно революційним твором, не лише за своїм викривальним характером, всього самодержавного ладу, але й поетикою, що опиралася на народну естетику, є серія малюнків “Притча про блудного сина”. Відштовхуючись від відомого біблейного сюжету, який він переносить на тогочасний російський ґрунт, Шевченко створює шедевр, котрий на думку Білецького, стоїть на одному рівні з офортами “Капріччос” Франсіско Гойї та композицією Оноре До’є “Вбивство на вулиці Транспонен”.

А підґрунтям обох згаданих тут творів, та й не лише їх, виступає “український фольклор, козаки-мамаї зокрема”³.

Так, пишучи про особливості художньої системи “козаків-мамаїв”, Білецький зауважує: “Постать козака є символом повсталого люду, дуб – символом його могутності, кінь – його волі, бандура – дум і сподівань, зброя – готовності до бою, люлька – козацької безтурботності, герб – шляхетної влачі”². Таким чином, Платон Олександрович вказує на ті особливості народного мистецтва, що принципово відрізняють його від мистецтва професійного, в той же час впливаючи на його поетику та стилістику (в даному випадку на творчість Т. Г. Шевченка).

Треба сказати, що ця високоталановита і ще по-справжньому не оцінена книга вийшла дуже малим тиражем (коштом його улюбленої онуки Маші, яка нині мешкає у Франції), що робить це видання поки що, на превеликий жаль, малодоступним широким масам українських читачів.

Особливістю манери Білецького-науковця є уміння формулювати в зовні простій формі дуже складні думки та ідеї, що надзвичайно рідко трапляється серед крупних вчених. Вченого відрізняла величезна працездатність, яка не припинялася до останніх днів його життя: йому належить чимало інших робіт, кожна з яких відмічена глибиною підходу, блискучим стилем викладу та високою культурою наукового опрацювання матеріа-

лу. Серед них можна назвати узагальнюючі роботи, присвячені українському мистецтву козацької епохи (“Українське мистецтво XVII—XVIII ст.”, 1963 та “Українське мистецтво другої половини XVII—XVIII ст.”, 1981), монографію “Скарби нетлінні. Українське мистецтво у світовому процесі” (1974), цілий ряд ґрунтовних статей в енциклопедичних виданнях та часописах.

Треба наголосити, що у всіх своїх дослідженнях з історії українського мистецтва, Платон Олександрович весь час звертав увагу на цілющий, благодатний вплив народного мистецтва на творчість як окремих художників (зокрема, Шевченка, Нарбута), так і українське професійне мистецтво в цілому (особливо епохи бароко, національна специфіка якого визначалася саме потужним впливом фольклору та народної естетики). Ці його думки мають непроминуше значення і потребують подальшого розвитку.

Життя не обділило вченого ні славою, ані почесними: він — лауреат премії імені Т. Г. Шевченка за 1982 р., член-кореспондент НАНУ та академік — засновник Академії Мистецтв України. Але його життєва стежа, як людини і громадянина, була дуже не простою, особливо зважаючи на те, що протягом останніх двадцяти років він тяжко хворів, а в останні роки взагалі не міг пересуватися без сторонньої допомоги. Незважаючи на це, він ніколи не скаржився на долю, мужньо несучи свій хрест, і навіть навпаки — був зразком для інших, інтенсивно й плідно працюючи до останніх днів свого страдницького життя.

Багато людей різного віку вважають Платона Олександровича за свого наставника, вважаю його своїм учителем і я. На протязі останніх семи років його життя, я мав щастя спілкуватися з цією великою людиною: він був керівником моєї дипломної роботи “Українські народні картини “козаки-мамаї” в контексті барокової культури”, яка отримала з його боку та з боку Державної екзаменаційної комісії у червні 1997 року високу оцінку та була рекомендована до друку. Усе життя зігріватимуть мою душу теплі спогади про Учителя, а його людська мужність, життєлюбство та відношення до своєї роботи як до беззавітного служіння істині, назавжди залишаться для мене еталоном незламності та високого благородства духу.

На часі перевидання найголовніших робіт П. О. Білецького та упорядкування його наукової спадщини. Я глибоко переконаний, що в умовах незалежної України, наукова спадщина вченого повинна побачити світ великим тиражем, тому що без неї неможливо уявити подальший поступ вітчизняного мистецтвознавства.

Київ

Станіслав БУШАК

- ¹ Білецький П. О. Апостол України. Життя і творчість Тараса Шевченка. — К.: Стило, 1998. — 284 с.
- ² Білецький П. О. Спостереження і роздуми про національну своєрідність українського мистецтва // Нар. творчість та етнографія. 1977. — № 4. — С. 50—59.
- ³ Білецький П. О. Народні картини “козаки-мамаї” // Родовід, 1996. Число 16. — С. 28—35.

ЗБІРКА ПРАЦЬ УЧАСНИКІВ ІІІ ГОНЧАРІВСЬКИХ ЧИТАНЬ

Вийшов у світ ще один випуск наукового періодичного видання, яке люблять і чекають його постійні читачі. Цей випуск є результатом “мозкового штурму” дуже актуальної і болючої для незалежної України проблеми — проблеми сучасного стану народної творчості. Ця колективна монографія є спробою системного і широкого підходу до виявлення особливостей процесу функціонування народного мистецтва. Дослідження виходить за рамки власне етномистецтвознавства, і в деяких розвідках робляться поки що обережні екскурси в інші дисципліни. Вітати можна і широке географічне охоплення творчості слов’ян західних (Словаччина),

південних (Македонія, Болгарія) і східних (Росія та найбільшою мірою, зрозуміло, Україна).

Полемічними видаються вже перші статті збірника. У злободенній і гострій статті Є. Сверстюка окреслюються всеохопні процеси знецінення, десакралізації і профанації української культури, заміна власних культурних традицій чужоземними сурогатами не найвищого гатунку. Дисонансом цій праці звучить стаття О. Романець, у якій цей явний регрес легковажно оголошується прогресом.

У багатьох статтях заторкується питання сучасних тенденцій розвитку народної культури. Словацький науковець Ольга Данглова, досліджуючи феномен сприйняття на-